

מעולמן של חברות האקדמיה

מאת אסף אוני

רק 17% מהסגל הבכיר ביותר באוניברסיטאות – בדרגת פרופסור מן המניין – הן נשים, לפי נתוני מרכז המידע של הכנסת. במכללות השיעור נמוך עוד יותר. בסך הכול יש רק פרופסורית אחת מן המניין על כל שישה פרופסורים במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. אומנם הנתון הזה הוא כמעט כפול מזה שהיה לפני שנת 2000, אולם הוא עדיין טעון שיפור רב.

בשיחות עם כמה חוקרות מובילות שהצטרפו בשנים האחרונות לאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים הן חולקות את הניסיון שלהן בסוגיה זאת, מסרטטות את האתגרים העומדים בפני המערכת ומציעות דרכים לשינוי המצב הנוכחי.

* * *

פרופ' יונינה אלדר

"חשוב לבנות סביבה תומכת גם מחוץ לעבודה"

"לנשים יש תפקיד ייחודי וחשוב בקידום המדע", אומרת פרופ' יונינה אלדר. "הן יכולות להציג נקודת מבט שונה, שלעיתים מחוברת יותר להתנהגות אנושית ולהשפעה על אנשים. נשים מאמצות הרבה פעמים דפוסי חשיבה רחבים יותר, אינטרדיסציפלינריים יותר, ויכולות לנצל את היכולת שלהן לעבוד טוב יותר עם קולגות וסטודנטים".

פרופ' אלדר, אחת מן החוקרות הבולטות בעולם בתחום דגימת אותות, פרופ' להנדסת חשמל במכון ויצמן למדע, מכירה מקרוב את האתגרים שבפיתוח קריירה אקדמית בעבור נשים במערכת להשכלה גבוהה בישראל. היא נשואה ואם לחמישה ילדים. פרופ' אלדר ממליצה גם לחוקרות וגם לחוקרים: "תהיו סקרנים, תחקרו איך שנראה לכם לנכון ולא לפי תבניות של אחרים. אל תתייאשו מדרך ארוכה, תיהנו, ותמיד תזכרו את המטרה שלשמה אתם חוקרים".

אולם לחוקרות יש לה המלצה נוספת: "עצתי היא שתמצאו מנטוריות ומנטורים בתחילת הדרך שיוכלו לתמוך בכן, לעזור לכן בתחנות השונות ולתת את התמיכה הנדרשת. ההמלצה היא לבנות סביבה תומכת גם מחוץ לעבודה, וגם חשוב שתהיו מודעות לסגנון העבודה השונה לעיתים בין נשים לגברים. חשוב שנשים יקבעו לעצמן את הדרך שנכונה להן לבנות ולנהל את קבוצות המחקר שלהן.

"האתגרים בעבור נשים באקדמיה רבים ומגוונים", אומרת פרופ' אלדר, שנבחרה לחברה באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ב-2017. "זה מתחיל מאתגרים אובייקטיביים של גידול משפחה בעולם מחקר תובעני שדורש השקעה וריכוז רבים, ולעיתים דרישה – לא תמיד הכרחית – לנסיעות רבות, לצד אתגרים שנובעים מעבודה בסביבה גברית שלא תמיד מקבלת סגנון עבודה וסדרי עדיפויות שונים".

לדבריה, "בתחומי ההנדסה שבהם אני עובדת יש רוב דומיננטי של גברים, דבר שמוביל להטיה מודעת ולא מודעת בשל נורמות התנהגותיות ודפוסי עבודה שהתפתחו לאורך שנים. במקרה האישי שלי – אני הייתי הפרופסורית מן המניין הראשונה בפקולטה להנדסת חשמל בטכניון, דבר שהביא איתו אתגרים רבים". בימים אלה מכהנת פרופ' אלדר בין השאר כיושבת ראש ועדה מיוחדת של המל"ג/ות"ת לקידום הוגנות מגדרית באקדמיה.

מתוקף ניסיונה אומרת פרופ' אלדר כי אחד הצעדים הדרושים לקידום שוויון מגדרי הוא לדאוג כי "בוועדות חשובות כגון קבלה וקידומים תהיה נציגות נשית. דבר זה נכון גם בוועדות פרסים, ועדות היגוי של כינוסים ועוד", היא אומרת. "חשוב מאוד לתמוך בנשים ראויות ובחוקרות מצטיינות ולקדם. כמו כן חשוב שתהיה כתובת ברורה למי שנתקלת בקשיים בעבודתה".

* * *

פרופ' נעמה גורן-ענבר

“אולי זה יוצא דופן, אך מעולם לא חוויתי נושאים מגדריים

בקריירה האקדמית שלי”

פרופ' נעמה גורן-ענבר, חברת האקדמיה וחוקרת בעלת שם עולמי בתחום התקופה הפרהיסטורית באירואסיה, מספרת כי בניגוד אולי לנעשה בחוגים אחרים, בתחומי מחקר אחרים, תחום הארכאולוגיה באוניברסיטאות הישראליות אופייני בנוכחות של חוקרות מובילות, נשים, ולכן סוגיית השוויון המגדרי “מעולם לא עלתה בקריירה האקדמית שלי”.

“אני זוכרת שמי שקיבל אותי לעבודה בשנה ב של לימודי הארכאולוגיה אמר לי שהוא אינו אוהב להעסיק נשים, כי הן 'תמיד מתחננות ויולדות ועוזבות'. מה שקרה זה שהראשונים שעזבו היו הגברים, וכל הנשים נשארו והתקדמו באקדמיה. עבדתי בשטח, חפרתי בארץ בכל מיני מקומות, חפרתי באפריקה, באירופה. כל החפירות שניהלתי היו בארץ. היה לי צוות שהובלתי – ומעולם לא הייתה לי בעיה כלשהי בתחום המגדר. זה לא היה אישי”.

פרופ' גורן-ענבר, שנבחרה לחברת האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ב־2016, מספרת כי תמיד התעניינה בארכאולוגיה, ולכן כשפנתה לאוניברסיטה החליטה להתמקד בנושא זה. זו גם ההמלצה שלה לחוקרים או לחוקרות בשלב הדוקטורט ואחריו: “הייתי מציעה שכל אחד ילך אחרי תחושותיו שלו. אם דבר מסוים מעניין אותך, חקרי אותו. הרי החופש האקדמי הוא פנטסטי. ברגע שאת יכולה להתבסס על קרנות שמממנות אותך, שזה פחות או יותר מהשלב שבו יש לך דוקטורט, את יכולה לפתח בעצמך את הכיוון שבו תחפצי להתקדם. יש לך חופש יוצא מן הכלל – נצלי אותו”.

לדבריה, חסם היציאה לבת־דוקטורט בעבור נשים אינו אמור לשחק תפקיד כה מרכזי, במיוחד בתחומים מסוימים, ובהתחשב ברמת המחקר הנעשית באוניברסיטאות בישראל. “אני חושבת שהרבה פעמים אנחנו קצת שבויים בקונספצייה שלפיה מוכרחים לנסוע לחו”ל לבת־דוקטורט. זה תמיד נחמד להרחיב את האופקים, אבל התנאים בארץ חריגים באיכותם, ומאפשרים לנסוע ולהשתתף בכינוסים בין־לאומיים גם בגיחות קצרות יותר. זה תלוי מאוד במקצוע – אם את חוקרת בביולוגיה או בחקר המקרא או בארכאולוגיה – אבל בסופו של דבר אני חושבת שצריכה להיות קצת גמישות במחשבה איפה אפשר להשיג את התרומה הטובה ביותר מבחינה מחקרית. לא תמיד זה כרוך בפוסט בחו”ל”.

בכלל, לדברי פרופ' גורן-ענבר, יש לשים את הדגש על החוקר או החוקרת עצמם ולא על המגדר שלהם. “אני מניחה שההתקדמות של נשים באקדמיה תלויה לא רק בסביבה

האקדמית אלא גם בנשים עצמן. באופן כללי, אני מאמינה שהרבה תלוי בפרט; אם היא חותרת לקראת משהו – היא מצליחה. אם היא מרימה ידיים – אז היא נכשלת. אני חושבת שלו היינו מדברים אך ורק על מצוינות ולא על מגדר – לא הייתה בעיה. היינו רואים בביור שיש נשים מעולות באקדמיה הישראלית – ושצריך לקדם אותן בהתאם.”

* * *

פרופ' בילי מלמן

”ההיסטוריה מלמדת אותנו ששום צעד בודד אינו מאפשר שוויון, מגדרי או אחר”

”עצה שהייתי מעניקה לחוקרות ולחוקרים כאחד, ובמיוחד לאלה מהתחום שלי, היא לא להתפשר באשר לתחומי המחקר ונושאי, ולא לקבל החלטות מחקריות על פי ביקוש והיצע ב’שוק’ האקדמי, אלא על פי העניין שלהם והתשוקה למחקר”, אומרת פרופ' בילי מלמן מהחוג להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. ”הנושא החם של היום עלול להפוך לאופנה של אשתד”.

פרופ' מלמן, כלת פרס לנדאו ועמיתה בחברה ההיסטורית המלכותית הבריטית, שנבחרה לחברה באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ב-2016, ממליצה לחוקרים ולחוקרות בראשית דרכם לשמור על עצמאות בכל הנוגע למחקריהם. ”מנחים הם יועצים בלבד”, היא אומרת. ”לכו בעקבות הסקרנות המחקרית שלכם. לחוקרות בראשית דרכן, העומדות בלחצים כפולים, עצה נוספת היא – אל תוותרנה”.

את דרכה שלה החלה פרופ' מלמן מתוך מניע דומה. ”המשיכה שלי להיסטוריה נבעה בראשיתה מסקרנות, מרצון לדעת על העבר ומהתחושה שהעבר מחד גיסא היה 'ארץ אחרת שבה עשו דברים באופן אחר' (מאיתנו), ומאידך גיסא היו מאפיינים וקווים משותפים בין חברות אנושיות במקומות שונים שהיו ביניהן קשרים וחילופים בתקופות שונות”. לדבריה, ”הראיה הזו, שלפיה תרבויות לא התקיימו בבידוד זו מזו, התחדדה במציאות הגלובלית שבה אנו חיים היום. במילים אחרות, אף שכהיסטוריונית הקסים אותי השוני שבעבר והצורך לבחון אותו במושגיו שלו – הזרו לגילוי תחומי העניין המשתנים שלי בו היו נושאים ועניינים בתקופתנו שהטרידו אותי”.

פרופ' מלמן אומרת כי מחקרה שאב השראה מחקר תרבויות בתחום ההיסטוריה של הקולוניאליזם וכן ממחקרים אנתרופולוגיים ”שעסקו לא רק בעידן המודרני – שבו אני עוסקת – אלא גם בתקופות אחרות ובאזורים גאוגרפיים אחרים”. לדבריה, ”למדתי רבות גם ממחקרים שביקרתי, כי הם גרמו לי לחשוב מחדש על חומרי המחקר שלי”.

פרופ' מלמן הרבתה לחקור היבטים מגדריים בעבר, אך היא מספרת כי מגדר לא שיחק תפקיד חשוב במהלך הקריירה האקדמית שלה. "בניגוד לחוקרות לא מעטות לפניי, לכמה מבנות דורי באקדמיה ולכאלה שהחלו בדרכן האקדמית אחריי – לא נתקלתי באפליה או בהתנכלות, בארץ או בבריטניה, שבה עשיתי את הדוקטורט שלי. עמיתים ועמיתות למחקר סייעו לי בביקורת וחלקו איתי ידע, ותמיד אפשרו לי לחקור מה שעניין אותי".

"עם זאת", היא אומרת, "ניסיוני האישי אינו מעיד שאפליה לא התקיימה או שהממסד האוניברסיטאי הוא שוויוני". לדבריה, "הדרישה להתקדם במהירות ולא לעשות פשרות מחקריות בתקופה שבה חלק גדול מאיתנו מקימים משפחות – בצורות שונות – הקשתה עליי, והיא עדיין מקשה על חוקרות יותר מאשר על חוקרים, במיוחד בשלבים הראשונים של מחקר: שלבי הדוקטורט, הבהר-דוקטורט והשנים שלפני הקביעות".

בתשובה לשאלה איזה צעד יחיד יכול לקדם שוויון מגדרי באקדמיה הישראלית אומרת פרופ' מלמן, כי "ההיסטוריה מלמדת אותנו ששום צעד בודד אינו מאפשר שוויון, מגדרי או אחר". לדבריה, ראוי כי מוסדות אקדמיים יתמכו בחוקרות צעירות באמצעות מלגות שיאפשרו להן להתמסר למחקר בחו"ל, כשהן מלוות במשפחות שלהן. "יש גם לחדד מודעות באוניברסיטאות עצמן לצורך בשינויים בדיון במגדר", היא אומרת. "כל אלה יחד עשויים להתחיל לתקן את חוסר האיזון שבין המגדרים".

* * *

פרופ' עדי קמחי

**"חשוב גם לזכור שתקופת גידול הילדים עוברת,
ושניתן לפצות עליה מבחינה מחקרית ומקצועית
בזמן קצר יחסית"**

לדברי פרופ' עדי קמחי, המוטיבציה העיקרית שגרמה לה לבחור בקריירה מדעית ולהתקדם בתחום שבו התמחתה היא סקרנות, ובמיוחד "התשוקה להבין לעומק מנגנונים ביולוגיים ברמה המולקולרית". המחקר של פרופ' קמחי בתחום הגנטיקה המולקולרית מתמקד בתהליכי מות תאים בגוף האנושי, והשלכותיו על חקר הסרטן ועל ריפוי אפשרי עשויות להיות מרחיקות לכת. "בתור ילדה אהבתי מאוד לקרוא על התגליות הגדולות של המדע, במיוחד בתחום מדעי החיים", היא מספרת, "כמו הסיפורים על לואי פסטר, על צ'ארלס דרווין, אלכסנדר פלמינג, ווטסון וקריק ועוד רבים אחרים".

פרופ' קמחי, שהוכרזה השנה (2019) כלת פרס ישראל במדעי החיים, ובעבר זכתה גם בפרסי א.מ.ת, לנדאו וטבע, מעורבת גם בניווט ובהובלת המערכת האקדמית בישראל. היא הייתה חברה במשך שש שנים במועצה להשכלה גבוהה, ונוסף על מחקרה כיהנה כיו"ר מועצת הפרופסורים במכון ויצמן למדע, המוסד האקדמי שבו היא עושה את מחקריה החל משלב הבת-רדוקטורט. היא נבחרה להצטרף לאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ב-2015.

בנוגע לעצות לחוקרים צעירים אומרת פרופ' קמחי כי הם חייבים "להתעקש, להתמיד בעבודה. לסמן בבירור את מטרת המחקר שלך – ולהגיע אליה". לדבריה, "אסור להירתע במהלך העבודה מקשיים שיצוצו, ואפשר להניח שבכל מחקר יהיו קשיים רבים". את העצה הזו היא מעניקה לחוקרים ולחוקרות כאחד, אולם לחוקרות המקימות משפחה היא ממליצה גם להביא בחשבון שבשנים הראשונות אחרי הולדת הילדים "יהיה קשה יותר לשלב בין המשפחה לבין הקריירה. זה גם עניין אמוציונלי", היא אומרת, "אפילו אם משימות הבית וגידול הילדים מתחלקות שווה בשווה בין הבעל לאישה". עם זאת, לדבריה, "חשוב גם לזכור שהתקופה הזו עוברת, ושניתן לפצות עליה מבחינה מחקרית ומקצועית בזמן קצר יחסית. אסור שגורם זה יקטע את מסלול הקריירה של נשים", היא מוסיפה.

פרופ' קמחי אומרת כי היא מודעת לבעיה זו מניסיון אישי. היא אומרת כי לא חוותה אפליה מגדרית בעולם האקדמי, אבל האתגר הגדול שעליו נאלצה להתגבר היה "כיצד לשלב בין המשפחה לבין הקריירה האקדמית שלי בצורה שתפגע פחות ככל האפשר בכל אחד מהם".

לדבריה, הדרך לשוויון מגדרי באקדמיה – הישראלית והעולמית – כרוכה בעבודה רבה בתחום החינוך. "צריך לשנות את כל ההתנהגות מוטת-המגדר של המורים בבית הספר, של התקשורת ושל הסביבה התרבותית כולה, משום שבימינו, המסר התת-הכרתי העובר מהחברה לילדות ולנערות הוא שיש להתייחס לבנים אחרת מאשר לבנות. התייחסות שונה זו כרוכה בהחלשת תחושת המסוגלות של ילדות שהופכות לנערות ולנשים, ויש לה השפעה שלילית על המוטיבציה שלהן, על רמת הביטחון העצמי שלהן, עד לרמת השפעה על בחירות הקריירה שלהן". ■